

ПО ВЪПРОСА ЗА ФРАЗЕОЛОГИЗМИТЕ С ПРЕЦЕДЕНТЕН ПРОИЗХОД В БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК

МИХАЕЛА КУЗМОВА

ИНСТИТУТ ЗА БЪЛГАРСКИ ЕЗИК „ПРОФ. ЛЮБОМИР АНДРЕЙЧИН“
ПРИ БЪЛГАРСКАТА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
m.kuzmova@ibl.bas.bg

В статията се обсъжда отношението на прецедентните феномени, и по-специално на т.нар. крилати думи, към фразеологичната проблематика. Представят се няколко израза с домашен прецедентен произход, които не са отразени в специализираната литература и във фразеографските източници. Внимание се отделя на фразеологизацията им както в семантичен план, така и с оглед на тяхната узуализация. Проследява се също така паралелното функциониране на разглежданите фразеологизми и на техните прецедентни прототипи.

Ключови думи: фразеология на българския език, прецедентни феномени, крилати думи, фразеологизъм, фразеологизация

ON PRECEDENT-RELATED PHRASEOLOGICAL UNITS IN BULGARIAN

MIHAELA KUZMOVA

INSTITUTE FOR BULGARIAN LANGUAGE, BULGARIAN ACADEMY OF SCIENCES
m.kuzmova@ibl.bas.bg

The article discusses precedent phenomena (in particular the so-called winged words) in connection with phraseological issues and presents several expressions of domestic precedent origin that are not registered in Bulgarian phraseological dictionaries. The author focuses on their phraseologization both in terms of meaning and usualization and considers the parallel functioning of these phraseological units and their precedent prototypes.

Keywords: Bulgarian phraseology, precedent phenomena, winged words, phraseological unit, phraseologization

1. Прецедентни феномени, крилати думи, фразеологизми

Терминът *прецедентен феномен* (нататък – ПФ) се появява и установява в езиковедската русистика в края на миналия и началото на настоящия век. В основата на този термин и на съответното понятие стои разбирането на Ю. Н. Караулов за прецедентния текст, изложено в многократно

преиздаваната му книга „Русский язык и языковая личность“ (1-во изд. 1987 г.). Към момента вече съществува богата литература върху ПФ, ето защо тук ще посочим само някои широко споделяни техни основни характеристики. *Прецедентните текстове* (нататък – ПТ) в съответствие със семиотичната трактовка на понятието текст могат да бъдат езикови, неезикови или смесени, отличават се с известност и ценностна натовареност в рамките на дадена общност, с което е свързано и нееднократното им актуализиране в процеса на общуване както със средствата на езика, така и със средствата на други знакови системи (срв. напр. драматизациите и екранизациите на художествени и документални текстове, картините, пресъздаващи литературни, митологични или фолклорни сюжети, рекламите, използващи филмови сцени или персонажи, и т.н.). Езиковото актуализиране на ПТ се осъществява чрез свързаните с тях *прецедентни имена* (собствени имена на реални или фикционални лица и обекти) и *прецедентни изказвания* (текстови фрагменти, употребявани дословно или с формални и смислови изменения). Прецедентните имена (нататък – ПИм) и прецедентните изказвания (нататък – ПИз) може да препращат също така към *прецедентни ситуации* (нататък – ПС), които от своя страна са текстуално конструирани (т.е. въображаеми, фикционални) или текстуално реконструирани (т.е. реални, съвременни или исторически, тематизирани в текстовете от различен характер).

Християнството, наред с античната история и литература, е сред най-значимите източници на прецедентни феномени в европейските и свързаните с тях културни и езикови пространства. Освен тези източници с престижен характер, към които биват отнасяни още традиционният словесен фолклор и т.нар. литературна класика, на съвременния етап се очертават и нови, принадлежащи към сферите на политическата публичност, медиите и популярната култура.

Честата употреба в различни сфери на общуването на собствени имена, както и на текстови фрагменти, препращащи към споменатите престижни източници, лежи в основата на традиционното разбиране за т.нар. крилати думи¹. Крилатите думи присъстват като дискусийна категория при очертаването на обхвата и вътрешната диференциация на фразеологичния състав. Това се дължи както на тяхното структурно и комуникативно-функционалното разнообразие, така и на различията между подходите и критериите, в съответствие с които се определят границите на фразеологията и се обособяват различните типове фразеологизми. Така, от една страна, се прилага разграничението между крилати думи, които се поставят извън рамките на фразеологията, и крилати изрази (нататък – КИ), чието място във фразеологичния състав се определя различно – в зависимост от това дали един или друг израз отговаря на критериите за фразеологичност, възприети от съответния автор (у нас вж. напр. Ничева/Nicheva 1987: 36–37). От друга страна, обособяването на КИ в рамките на фразеологичния съ-

тав като специфична група въз основа на критерия „известност на автора/източника“, както отбелязват редица изследователи (напр. Smiešková 1982: 77–78; Ничева/Nicheva 1987: 37; Баранов/Baranov 2006: 73), няма лингвистично основание и според точното наблюдение на Е. Смешкова се осъществява *ex post*, доколкото фразеологичната принадлежност на тези изрази предполага употреба, независима от техния първоначален ситуационен и езиков контекст.

Наред с тази гледна точка съществува и друга, според която връзката с източника и обуславяната от нея семантична „свърхнатовареност“ на крилатите думи е основание за разграничаването им от „анонимните“ лексикални и фразеологични единици и открояването им като специфичен тип единици на езиковата система (вж. напр. Шулежкова/Shulezhkova 2002: 27–35; Дядечко/Djadechko 2008: 398–399).

Тук приемаме, че крилатите думи не са специфични езикови единици от системен порядък, и ги отнасяме към прецедентните феномени (ПИМ и ПИЗ²). Като оценъчно-експресивни и прагматично натоварени изразни средства, които в процеса на общуване препращат към сложно структурирания масив от знания и представи, споделяни в рамките на дадена езикова и културна общност, те са част от комуникативната компетентност на нейните членове. При тази трактовка принципно значение за разграничаването на ПИЗ (и КИ в това число) от фразеологизмите с прецедентен произход (нататък – ФПП) има начинът, по който устойчиво възпроизводимите изрази, възхождащи към общоизвестни източници, функционират в процеса на общуване.

Използването на КИ и останалите ПИЗ, т.е. включването им в дадено речево съобщение и разбирането им в съдържателен и прагматичен аспект, предполага някакъв тип съотнасяне с техния изходен контекст и съответно с техния източник (ПТ или ПС). С други думи, те функционират като цитати в широк смисъл. Уточнението „в широк смисъл“ е важно, защото за разлика от същинското цитиране тук цитирането не е точно предаване на формалния облик и изходния смисъл на даден текстов фрагмент. В случая то подчинява текстовия фрагмент (включително и чрез формално модифициране и съответното смислово изместване) на конкретно комуникативно намерение, насочено към изразяване на оценъчно отношение и/или към постигане на експресивен ефект. Пълноценното възприемане на това намерение от страна на адресата изисква познаване на изходния контекст на съответния фрагмент или поне разпознаването му като принадлежащ и на друг контекст. По-детайлна представа за функционирането на ПИЗ дават например изследванията на Л. Цонева (Цонева/Tsoneva 1999) и В. Бонджолова (Бонджолова/Bondzholova 2015: 66–74), в които употребите на текстови фрагменти от различни по характер общоизвестни източници, определяни от авторките като прояви на т.нар. цитация, се разглеждат като един от похватите на езикова игра, застъпени в българските медийни и рекламни текстове.

Фразеологизацията предполага узуализиране на употребата на даден текстов фрагмент (или на негови формални модификации) в значение или комуникативно-прагматична функция, различни от онези, с които той присъства в изходния си езиков и/или ситуативен контекст. В резултат на това използването на ФПП е възможно без съотнасяне с контекстите, от които водят началото си. За разлика от КИ и другите ПИЗ те могат да функционират автономно спрямо източниците си, без обаче това да изключва възможността от актуализиране на асоциативната връзка с тях в процеса на общуване.

2. Наблюдения върху фразеологизацията на прецедентни феномени в българския език

Фразеологичният състав на българския език, отразен в лексикографските и фразеографските трудове, включва редица единици с прецедентен произход, в значителната си част водещи началото си от споменатите по-горе престижни традиционни източници. Специално внимание им отделя К. Ничева, спирайки се по-подробно на онези от тях, чийто произход е свързан с „домашни“ източници – фолклорни и авторски художествени текстове (Ничева/Nicheva 1987: 55–61). Авторката разглежда и няколко израза, „възникнали на базата на филми и естрадни песни“, като допълва, че става дума за рядко и непроучено явление в рамките на българската фразеология (Ничева/Nicheva 1987: 61).³ Изрази с прецедентен произход (предимно от сферата на медиите и рекламата) регистрират и изследванията, посветени на иновационните процеси в сферата на българската фразеология (напр. Кювлиева-Мишайкова/Kyuvlieva-Mishaykova 2005; Бонджолова/Bondzholova 2015: 158–161, Благоева и др./Blagoeva et al. 2018: 13–14), а фразеологизирането на ПФ се разглежда от Диана Благоева като един от механизмите за неофразеологизация в българския език (Благоева/Blagoeva 2019: 19–22).

Тук ще се спрем на няколко фразеологизъма с „домашен“ прецедентен произход, които не са отразени във фразеографските и лексикографските източници, и също, доколкото ни е известно, не са подробно обсъждани в специализираната литература. Към момента не разполагаме с данни, които да засвидетелстват статистически узуализацията на тези изрази в посочените от нас значения, т.е. преценката ни по отношение на този аспект на фразеологизацията им е до голяма степен интуитивна. Смятаме обаче, че използването им с тези значения за продължителен период в две различни сфери на общуване (медийната и тази на компютърно опосредстваната неформална комуникация), което ще бъде илюстрирано с примери по-нататък, би могло да се приеме за косвен аргумент в това отношение.

2.1. Циркът свърши. Валери и Nicoleta плеснаха с ръце и се прегърнаха

Под това заглавие преди години популярен сайт за сензационни нови-

ни информира за сдобряването на известен футболист и приятелката му манекенка. Въпреки смисловото изместване повечето български читатели биха разпознали в него следите (и по-конкретно стиха „И плеснат с ръце, па се прегърнат“) от Ботевата балада „Хаджи Димитър“, чийто статут на класическо за българската литература произведение и съответно прецедентният ѝ характер са неоспорими. Наблюденията ни показват, че изразът *плеснаха с ръце и се прегърнаха* наред с още няколко контекстуално обусловени формални модификации на прототипния текстов фрагмент има множество употреби със сходно смислово изместване и в редица текстове от други (далеч не само сензационни) медии, при това не само в заглавия, напр.:

- (1.) *В правителството плеснаха с ръце и се прегърнаха* (frognews.bg).
- (2.) *Наивно бе да смятаме, че след двустранните разговори в Ню Йорк между Обама и Путин опонентите ще плеснат с ръце и ще се прегърнат* (duma.bg).

Изразите *ще плеснем с ръце и ще се прегърнем*, *плеснахме с ръце и се прегърнахме* и т.н. със значение, което в работен порядък можем да формулираме като ‘съюзявам се с някого въпреки различията помежду ни, сдобрявам се с някого’, се срещат също така и в читателски коментари към публикации в онлайн медии или форумни дискусии.⁴ Както в медийните текстове, така и в компютърно опосредстваното неформално общуване те най-често характеризират в ироничен план отношенията на политическата сцена, но не липсват и употреби, свързани с частните (партньорски, приятелски) отношения, като при тях шеговитостта надделява над иронията:

- (3.) *Беше ясно, че БСП и АБВ ще плеснат с ръце и ще се прегърнат* (Lady Zeppelin, 17.1.2015, dnevnik.bg).
- (4.) *То хората отдавна са открили, че раздялата действа на любовта като вятъра – слабата я гаси, силната я разпалва. Заминавай, пък каквото стане. Или ще се разделите безболезнено, или след 6 месеца ще плеснете с ръце и ще се прегърнете* (Как’Сийка, 2.12.2016, bg-mamma.com).

В същия тип източници откриваме и примери, свидетелстващи, че разглежданите изрази развиват и друго значение, което отново в работен порядък може да представим като ‘проявявам задоволство, радвам се’:

- (5.) *Ние искаме от тези, които са на 50+, да плеснат с ръце и да се прегърнат от радост, че София е модерен и либерален град* (egoist.bg).
- (6.) *Фурмите са богати на натурални захари, включително глюкоза, фруктоза и захароза, а това ги прави извор на енергия. Супер! Няма как да не плеснем с ръце и да се прегърнем!* (momichetata.com).

(7.) *Господине, нека се докаже, че всичко на тоя свят тръгва от траките, ама да е сигурно, тогава всички ще плеснем с ръце и ще се прегърнем* (joysli, 22.6.2011, dolsineq.blog.bg).

И двете открити по-горе значения се развиват без връзка с прецедентния източник, на базата на лексикалния състав на прототипния текстов фрагмент, който се подчинява на един от основните начини за фразеологизация, описан от В. Мокиенко като „разрастване“ на изходната единица (дума или фразеологизъм) (Мокиенко/Мокієнко 1980: 105–106; 111–115), а от Цв. Карастойчева – като образуване на фразеологизми чрез добавяне на т.нар. експресивизиращ неинформативен сегмент (Карастойчева/Karastoycheva 2009: 143–144). В първия случай (напр. *плеснаха с ръце и се прегърнаха* ‘сдобриха се, съюзиха се’) ключов компонент е взаимната глаголна форма *прегърнаха се*, тъй като метафоричната преинтерпретация на буквалното ѝ значение (физическо действие → абстрактно действие) мотивира семантиката на израза като цяло, а съчетанието *плеснаха с ръце* не участва непосредствено във формирането ѝ. То допълва ключовия компонент в неговото буквално значение, усилвайки по този начин експресивността на израза.

Струва си тук да отбележим и факта, че с така преинтерпретирано значение изразът *да плеснат с ръце и да се прегърнат* се появява още в Ботевата публицистика: „България и Сърбия са прави и законни наследници на европейският Кашемир, а тие две сестри отдавна вече са в състояние да кажат на своите белисани и червисани стари съседки, че тие са двете хубавици, които трябва да разделят ябълката на раздорът и отдавна вече би трябало да плеснат с ръце и да се прегърнат в името на братството, на свободата, на равенството и на оние демократически начала, на които е основан животът и на българинът, и на сърбинът“ („Знаме“, 1875, бр. 13). Очевидно в „Хаджи Димитър“, от една страна, и в цитирания текст, от друга, се очертават два съвсем различни начина на „обиграване“ на един и същ фолклорен мотив, който откриваме например в откъса от народна песен, допълващ тълкуването на израза *плескам ръце* в Речника на Найдено Геров, срв. *Плескам ръце*, удрям ги една о друга от радост или от друго някое чувство ... Плеснала ръце, писнала / И е високо връкнала / И е далеко отишла / ... / До самодивски селища. *Пес.* (РНГ/RNG 1977: 43). Връзката на жеста пляскане с ръце с определено емоционално състояние, отразена в Геровия речник, се отбелязва и при тълкуването на второто значение на глагола *пляскам*¹ в Речник на българския език: ‘удрям ръцете си една о друга, обикн. при танц или като израз на някакво чувство (радост, задоволство, мъка, изненада, подкана и др.), като сигнал, игра и др.’ (РБЕ/РВЕ 2004: 619). Това ни дава основание да разглеждаме словесното обозначение на този жест – *пляскам/плесна (с) ръце* – като паралингвистичен фразеологизъм (т.е. като устойчив израз, означаващ едновременно съответния жест и приписвания му в рамките на дадена езикова общност смисъл).

Благодарение на семантичната си двуплановост това съчетание е ключов компонент при формирането на второто открито по-горе значение ('про-явявам задоволство, радвам се'), а взаимната глаголна форма, допълваща го в неговия буквален („жестов“) смисъл, функционира като усилващ експресивността компонент.

Можем да допуснем, че конвенционалният характер на съчетанието *пляскам/плесна (с) ръце* и познатостта на прототипния текстов фрагмент имат отношение към узуалния аспект на фразеологизацията, т.е. представляват формална опора за стабилизиране на употребата на израза *да плеснем с ръце и да се прегърнем* (и неговите контекстуално обусловени формални модификации) в очертаните значения.

2.2. *А какво да кажем ние с гайдите?*

Тази реплика от мюзикъла „Ние, духовата музика“ по сценарий на Йордан Радичков, излъчен през 1973 г. от единствения тогава телевизионен канал, илюстрира възможността даден текстов фрагмент да присъства в общуването като ПИЗ и като „обикновен“ фразеологизъм.⁵ Така, от една страна, в медийни текстове предимно с коментарен характер репликата се използва с позоваване на автора и/или препращане (не винаги коректно) към източника, напр.:

(8.) *А какво да кажем ние с гайдите? Този въпрос, зададен от един герой на магическия ни реалист Йордан Радичков, отдавна напусна територията на литературата и стана нарицателен израз в живота. А отговорът за няколко поколения гайдари е един и същ: „Нямаме думата ние с гайдите“ (banker.bg).*

От друга страна, както се подсказва между другото и в приведения пример, Радичковата реплика битува и като устойчив „анонимен“ израз. В неформалното общуване, но и в медийните текстове тя функционира като експресивен синоним на фразата *аз/ние какво да кажа/кажем*:

(9.) *Сегашните донаборници са последни или предпоследни от жертващите времето си. Такъв им бил късметът. Какво да кажем ние с гайдите, дете служехме 26–40 месеца? (гарабед, 25.06.2006, capital.bg).*

(10.) *Той си е оплел кошницата, ама какво да кажем ние с гайдите? (Бай Стоян, 2.12.2020, business.dir.bg).*

(11.) *Германският мултикултурен модел е пълен провал, каза Меркел. А какво да кажем ние с гайдите? (duma.bg).*

Фразата *аз/ние какво да кажа/кажем* представлява конвенционализирано комуникативно-прагматично средство (формула), чрез което говорещото (или пишещото) лице реагира на думите на събеседника или на някаква ситуация, като се позовава (експлицитно или имплицитно) на лич-

ния си опит, поставящ го в по-неблагоприятно положение от обсъжданото, напр.:

(12.) *Ех, ами аз какво да кажа като постоянно си имам косопад независимо от сезона* (Пролетно цвете, 21.9.2014, bg-mamma.com).

(13.) *Ами какво да кажем ние от Царево, ни плаж, ни чисто море, ни център кат хората ..., живи да ни оплачеш...* (местен, 2.8.2011, flagman.bg).

Наличието на тази комуникативно-прагматична формула е опора за узуализирането със същата функция и на почти съвпадащата с нея по строеж Радичкова реплика, в която разгърнатият израз *ние с гайдите* замества задължителния местоименен компонент *аз* или *ние*⁶, като същевременно създава експресивен ефект.

Изразът *ние с гайдите* придобива и самостоятелна употреба – също като фразеологизъм с комуникативно-прагматичен характер. Чрез него говорещото лице указва към себе си (или към групата, към която се причислява), като едновременно с това сигнализира за поставящо го в неблагоприятно положение различие спрямо събеседника (или трети лица):

(14.) *Хайде дано ни се усмихне и на нас късмета да покараме малко, че някои хора срам нямат. Ще стават явно островитяни. А ние с гайдите дето трябва да бачкаме само форуми четем* (Lub40, 31.7.2009, windsurf.bg).

Метонимичната връзка, основаваща се на стереотипната представа за гайдата като характерен български народен музикален инструмент, обуславя възможността и за окازیонално автоиронично осмисляне на изрза *ние с гайдите* като ‘ние българите’:

(15.) *Европа ще заработи със следващия си ротационен председател, а ние с гайдите какво?* (standartnews.com).

(16.) *А иначе, англичаните се спасиха от ЕС, ами ние с гайдите какво ще правим?* (бай Стоян, 25.12.2020, dnes.dir.bg).

2.3. Мене никой не ме е прецакал досега... той ще ме цака с топла бира!

Прецедентен характер към момента имат и редица реплики от популярни български филми, предимно комедии, заснети между края на 60-те и края на 90-те години на миналия век.⁷ Показателни в това отношение са списъците, разпространявани в интернет пространството под заглавия като *Култови реплики от български филми*, *Вечни реплики от български филми*, *Любими цитати от български филми* и под., както и филмовите откъси, в които звучат някои такива реплики, публикувани от любители в сайтовете за видеосподеляне или пък използвани в рекламни кампании на различни продукти. Същевременно редица от тези филмови реплики функционират

като ПИЗ и имат разнообразни цитатни употреби в медийни текстове. Най-често те се използват като стилистични средства за експресивизация на изказа, но могат да имат отношение и към композиционното изграждане, срв. напр. следния случай, при който репликата *Риба, риба... ама цаца* е избрана за заглавие, а чрез препратка към сюжета на източника се разгръща встъпителната част на текста:

(17.) *Проектът за модернизация на пристанище Бургас спокойно може да се впише в сценария на известния в миналото български филм „Кит“. Най-общо сюжетът бе следният: наш риболовен кораб улавя в Черно море една цаца...* (banker.bg).

Цитатно – със или без изрично споменаване на източника, филмови реплики се използват и в неформалното общуване:

(18.) *Както се казва в „Опасен чар“: „Стига простотии бе тате“. Няма реални и нереални IP адреси* (vesselinkolev, 6.3.2005, linux-bg.org).

(19.) *А кажете сега на кого да се жалвам? Не съм за 10 лв но просто ми омръзна да ме цакат с топла бира, както се казва в един филм* (Todor_Gagovski, 20.7.2005, fiatforum.bg).

При повечето филмови реплики, присъстващи в споменатите по-горе списъци, цитатните реализации като цяло са преобладаващи, но можем да посочим и примери за фразеологизация:

(20.) *Лошо, Седларов, лошо.....Ако го беше правил Майстор щеше да смени и двата [лагера]. И за по малко от 10 часа а Ти щеше да си пиеш ракията* (Sashko, 29.7.2011, service-ruse.eu).

(21.) *Едва началото на годината е, а отново ни заливат абсурдни истории, подсказващи какво ни очаква през 1921. Лошо, Седларов.* (brato.bg, 8.1.2021).

В случая собственото име на героя от филма „Опасен чар“, към когото е адресирана прототипната реплика, функционира като експресивизираща „добавка“ към наречието *лошо*, а узуализирането на израза като цяло се опира на конвенционализираната самостоятелна употреба на това наречие за изразяване на неодобрение, срв.:

(22.) *След този мач наши футболисти бяха окаушени за склоняване към уговаряне на мачове. Лошо, много лошо. После защо родителите купували таблетки на децата си, а не бутонки?* (duma.bg).

„Вписване в матрицата“ за образуване на фразеологизми чрез разширяване на съществуващи езикови единици с експресивизираща „добавка“ наблюдаваме и при израза *излагам се/изложа се пред чужденците*, който е част от репликата *Няма да се излагаме тука пред чужденците, я!* от филма „Шведски крал“:

(23.) *Вай, вай... Търновци нямали Кауфланд? Ей ся се изложихме пред чужденците!* (Костадин Иванов, 14.1.2018, capital.bg).

(24.) *тука разни интелектуални тестове се дискутират, па аз ако трябва да се включа ша счупя тѣпомера и не искам да са излагам пред чужденците* (skalata_73, 6.11.2018, kaldata.com).

Освен като фразеологизъм този израз има и немалко употреби като ПИЗ, напр.:

(25.) *Лошото е, че сега целият свят ще разбере какво е бюрокрация по Български. Другари, изложихте се пред чужденците!* (subsonic, dnevnik.bg, 22.2.2019).

Прецедентният характер на такива употреби произтича не толкова от изходния филмов контекст на въпросната реплика, а от прецедентната (в рамките на българската културно-езикова общност) ситуация „излагане пред чужденците“, към която всъщност препраща този контекст.⁸ Именно съотнасянето с тази ситуация обуславя ироничния ефект, съпътстващ както прецедентните, така и фразеологичните реализации на разглеждания израз.

Показателен за ролята, която прецедентните употреби могат да имат при фразеологизацията, е изразът *цакам с топла бира (някого)*. Използването му с метафорично преинтерпретирано значение ‘постъпвам непочтено в ущърб на някого, мамя’ илюстрират следните примери:

(26.) *парите не ме бъркат, но мразя (едва ли само аз) да ме цакат с топла бира. Искам да имам някаква ориентировъчна цена на частите за да не ми искат 200 лв примерно за части които струват 100* (ТОТТ1868, 26.3.2017, opelclub.bg).

(27.) *Сами са казали, че ще има проблеми и война в бранша – защото останалите ще разберат, че ЛУК ОЙЛ ги цака с топла бира!* (Бай Симо, 8.8.2019, novini.bg).

Фразеологизацията в случая също е свързана с образуването на ново, по-изразително средство за характеризиращо означаване, но условия за осъществяването ѝ създава рекламният видеоклип на една марка бира, популяризиран преди години прототипната реплика от филма „Оркестър без име“, използвайки за собствените си комерсиални цели ефектната сцена, в която тя прозвучава.

3. Заключение

Изхождайки от разбирането, че устойчиво възпроизводимите изрази с прецедентен произход в процеса на общуване могат да функционират цитатно (като ПИЗ) и автономно (като фразеологизми), тук разгледахме няколко фразеологизма, образувани на базата на домашни прецедентни из-

точници (да плеснем с ръце и да се прегърнем; какво да кажем ние с гайдите; ние с гайдите; лошо, Седларов; излагам се/изложва се пред чужденците; цакам с топла бира). Наблюденията ни показваха, че в тези случаи при фразеологизирането роля играе както популярността на прототипните текстови фрагменти, за която свидетелстват и употребите им като ПИЗ, така и лексикалният им състав в отношение към вече съществуващи езикови единици и техните конвенционализирани употреби.

Фразеологизмите с домашен прецедентен произход оформят неголям, но интересен сегмент от фразеологичния състав на българския език. Подробното му проучване в синхронен план предполага отразяване на новите „попълнения“ в него, но също и проследяване как функционират на съвременния етап вече регистрираните единици.

Благодарности

Авторката благодари за подкрепата на Министерството на образованието и науката на Република България по Национална научна програма „Културноисторическо наследство, национална памет и обществено развитие“, одобрена от РМС № 577 от 17 август 2018 г.

БЕЛЕЖКИ / NOTES

¹ Това разбиране, както е известно, води началото си от сборника на Георг Бюхман *Geflügelte Worte. Der Zitatenschatz des Deutschen Volkes (Крилати думи. Съкровищница с цитати на немския народ)*, публикуван за първи път през 1864 г. Засиленият интерес към проблематиката на крилатите думи в рустиката през последните малко повече от две десетилетия е свързан с въвеждането и на други термини, заместващи традиционното им название, напр. *интертекстема* (Мокиенко/Мокієнко 2008) и *ептоним* (Дядечко/Djadetchko 2008).

² Към ПИЗ освен КИ в традиционното разбиране биват отнасяни още „цитатите от популярни художествени филми, от рекламата, „цитатите“ от съвременния (напр. младежкия) фолклор, а също и (с някои уговорки) пословиците и поговорките“ (Захаренко/Zakharenko 2000: 50).

³ Върху материал от младежкия сленг това явление се коментира през 70-те и 80-те години на миналия век, а и по-късно, от Цв. Карастойчева (Карастойчева/Karastoycheva 1988: 37 и посочената там литература; Карастойчева/Karastoycheva 2009).

⁴ Примерите от този тип източници привеждаме без корекции в правописа и пунктуацията.

⁵ Фразеологизирането на тази реплика е отбелязано от Цв. Карастойчева (Карастойчева/Karastoycheva 2009: 141).

⁶ Задължителният местоименен компонент разграничава разглежданата конвенционализирана фраза от сходната по състав (*аз*) *както да кажа*, в която местоимението е факултативен елемент и която има друга комуникативно-прагматична натовареност.

⁷ В тази част се разглеждат реплики от филмите „Кит“ (сценарист Черемухин,

режисьор Петър Василев, 1969), „Шведски крале“ (сценарист Николай Никифоров, режисьор Людмил Кирков, 1967), „Опасен чар“ (сценарист Свобода Бъчварова, режисьор Иван Андонов, 1984) и „Оркестър без име“ (сценарист Станислав Стратиев, режисьор Людмил Кирков, 1981).

⁸ Други – също прецедентни – художествени тематизации на тази ситуация предлага сатиричният цикъл на Алеко Константинов за Бай Ганьо.

ИЗТОЧНИЦИ / SOURCES

frognews.bg/novini/pravitelstvoto-plesnaha-ratse-pregarnaha.html [посетен на 27.4.2021]

duma.bg/prinuzhdavane-kam-pregovori-n110111?go=news&p=list&categoryId=2 [посетен на 27.4.2021]

dnevnik.bg/bulgaria/2015/01/17/2455495_georgi_purvanov_abv_shte_podade_ruka_na_bsp_za/ [посетен на 27.4.2021]

bg-mamma.com/?topic=954927 [посетен на 27.4.2021]

egoist.bg/s-detsa-na-prajd/ [посетен на 27.4.2021]

momichetata.com/obshtestvo/furmi [посетен на 27.4.2021]

dolsineq.blog.bg/history/2011/06/22/quot-zlatnata-kniga-quot-sydzadana-600-g-predi-hrista.770099 [посетен на 27.4.2021]

banker.bg/novini/read/121497-niamame-dumata-nie-s-gaidite [посетен на 27.4.2021]

capital.bg/blogove/borislav_kandov/2006/06/20/267930_ravnis_mirno_komentirai/ [посетен на 27.4.2021]

business.dir.bg/comments/804-mln-leva-evropari-shte-pokrivat-riskove-i-shteti-ot-pandemiyata-prez-2021-g [посетен на 27.4.2021]

duma.bg/?h=pdfarchive&pdfarchiveId=242 [посетен на 27.4.2021]

bg-mamma.com/?topic=801100 [посетен на 27.4.2021]

flagman.bg/article/27344 [посетен на 27.4.2021]

windsurf.bg/forum/index.php?action=printpage;topic=2458.0 [посетен на 27.4.2021]

standartnews.com/balgariya-politika/polititsi_reporteri_samo_da_ne_se_izlozhim_pred_chuzhdentsite-360470.html [посетен на 27.4.2021]

dnes.dir.bg/comments/borisov-bez-sdelka-za-brekzit-shteshe-da-e-uzhas [посетен на 27.4.2021]

banker.bg/upravlenie-i-biznes/read/riba-riba-ama-casa [посетен на 27.4.2021]

linux-bg.org/forum/index.php?topic=7704.5;wap2 [посетен на 27.4.2021]

fiatforum.bg/showthread.php?57961 [посетен на 27.4.2021]

service-ruse.eu/forum/topic.php?forum=1&topic=2075 [посетен на 27.4.2021]

brato.bg/71232-susedi-vkaraha-murtvec-v-banka-za-da-teglqt-pari-za-krematata-mu/ [посетен на 27.4.2021]

duma.bg/?h=pdfarchive&pdfarchiveId=1783 [посетен на 27.4.2021]

capital.bg/biznes/kompanii/2018/01/14/3111629_kaufland_zapochva_stroitelstvo_na_hipermarket_vuv/ [посетен на 27.4.2021]

kaldata.com/forums/topic/270528-za-какво-си-мислите-в-момента-есенно-изложение/page/459/ [посетен на 27.4.2021]

dnevnik.bg/zelen/2019/02/22/3394161_narusheniata_v_rila_na_ekipa_na_beur_grils_veroiatno/ [посетен на 27.4.2021]
opelclub.bg/index.php?showtopic=131549&st=40 [посетен на 27.4.2021]
novini.bg/biznes/pazari/551178 [посетен на 27.4.2021]

ЛИТЕРАТУРА

- Баранов 2008: *Баранов, А. Н. Д. О. Добровольский*. Аспекти теории фразеологии. Москва, Знак.
- Благоева 2019: *Благоева, Д.* Неофразеологизацията в българския език (в съпоставка с руски). – *Български език*, LXVI, № 2, с. 15–35.
- Благоева и др. 2018: *Благоева, Д., В. Сосновски, С. Колковска*. Фразеологични иновации в българския и полския език. – *Балканистичен форум*, № 3, с. 9–20.
- Бонджолова 2015: *Бонджолова, В.* Особенности на рекламния език и стил. Лексикален аспект. Велико Търново, Фабер.
- Дядечко 2008: *Дядечко, Л. П.* Узуализация крылатых слов и выражений во восточнославянских языках. – In: Mokienko W., H. Walter (red.). *Komparacja systemów i funkcjonowania współczesnych języków słowiańskich. 3. Frazeologia*. Greifswald – Opole, Universität Greifswald, Institut für Slawistik, Uniwersytet Opolski, Instytut Filologii Polskiej, s. 394–405.
- Захаренко 2000: *Захаренко, И. В.* О целесообразности использования термина прецедентное высказывание. – В: Красных, В. В., А. И. Изотов (ред.). *Язык, сознание, коммуникация*, № 12, с. 46–53.
- Карастойчева 1988: *Карастойчева, Цв.* Българският младежки сленг. София, Наука и изкуство.
- Карастойчева 2009: *Карастойчева, Цв.* Неинформативните сегменти като средство за експресивизация в сленговата синтагматика. – В: Буров, Ст. (ред.) *ORATIO VITAE SIMULACRUM. Сборник научни изследвания в чест на 65-годишнината на проф. д-р Христина Станева*. Велико Търново, УИ „Св. св. Кирил и Методий“, с. 138–148.
- Кювлиева-Мишайкова 2005: *Кювлиева-Мишайкова, В.* За някои нови фразеологизми в българския език в годините на прехода (1990–2005). – *Slavica Slovaca*, № 2, s. 140–143.
- Мокиенко 1980: *Мокиенко, В. М.* Славянская фразеология. Москва, Высшая школа.
- Мокиенко 2008: *Мокиенко, В. М.* Интертекстемы и текст в славянских языках. – In: Mokienko W., H. Walter (red.). *Komparacja systemów i funkcjonowania współczesnych języków słowiańskich. 3. Frazeologia*. Greifswald – Opole, Universität Greifswald, Institut für Slawistik, Uniwersytet Opolski, Instytut Filologii Polskiej, s. 372–394.
- Ничева 1987: *Ничева, К.* Българска фразеология. София, Наука и изкуство.
- РБЕ 2004: Речник на българския език. Т. 12 (II – Поемка). София, АИ „Проф. Марин Дринов“, ЕТ „ЕМАС“.
- РНГ 1977: *Геров, Н.* Речник на българския език (фототипно издание). Т. 4. София, Български писател.

- Цонева 1999: *Цонева, Л.* Цитацията в руската и българската публицистика. – *Проглас*, VIII, № 1–2, с. 36–54.
- Шулежкова 2002: *Шулежкова, С. Г.* Крылатые выражения русского языка, их источники и развитие. Москва, Азбуковник.
- Smiešková 1982: *Smiešková E.* Okridlené výrazy a tzv. citátové frazeologizmy v slovenčine. – *Slovenská reč*, № 2, s. 76–83.

REFERENCES

- Baranov 2008: *Baranov, A. N, D. O. Dobrovol'skii.* Aspekty teorii frazeologii. Moskva, Znak.
- Blagoeva 2019: *Blagoeva, D.* Neofrazeogizatsiyata v balgarskiya ezik (v sapostavka s ruski). – *Balgarski ezik*, LXVI, № 2, s. 15–35.
- Blagoeva et al. 2018: *Blagoeva, D., W. Sosnowski, S. Kolkovska.* Frazeologichni inovatsii v balgarskiya i polskiya ezik. – *Balkanistichen forum*, № 3, s. 9–20.
- Bondzholova 2015: *Bondzholova, V.* Osobenosti na reklamniya ezik i stil. Lek-sikalen aspekt. Veliko Tarnovo, Faber.
- Djadechko 2008: *Djadechko, L. P.* Uzualizacija krylatykh slov i vyrazhenij vo vostochnoslavjanskikh jazykah. – In: Mokienko W., H. Walter (red.). *Komparacija systemów i funkcjonowania współczesnych języków słowiańskich. 3. Frazeologia.* Greifswald – Opole, Universität Greifswald, Institut für Slawistik, Uniwersytet Opolski, Instytut Filologii Polskiej, s. 394–405.
- Karastoycheva 1988: *Karastoycheva, Tsv.* Balgarskiyat mladezhki sleng. Sofia, Nauka i izkustvo.
- Karastoycheva 2009: *Karastoycheva, Tsv.* Neinformativnite segmenti kato sredstvo za ekspresivizatsiya v slengovata sintagmatika. – In: Burov, St. (red.) *ORATIO VITAE SIMULACRUM. Sbornik nauchni izsledvaniya v chest na 65-godishninata na prof. d-r Hristina Staneva.* Veliko Tarnovo, UI “Sv. sv. Kiril i Metodiy”, s. 138–148.
- Kyuvlieva-Mishaykova 2005: *Kyuvlieva-Mishaykova, V.* Za nyakoi novi frazeologizmi v balgarskiya ezik v godinite na prehoda (1990–2005). – *Slavica Slovaca*, № 2, s. 140–143.
- Mokienko 1980: *Mokienko, V. M.* Slavjanskaja frazeologija. Moskva, Vysshaja shkola.
- Mokienko 2008: *Mokienko, V. M.* Intertekstemy i tekst v slavjanskikh jazykah. – In: Mokienko W., H. Walter (red.). *Komparacija systemów i funkcjonowania współczesnych języków słowiańskich. 3. Frazeologia.* Greifswald – Opole, Universität Greifswald, Institut für Slawistik, Uniwersytet Opolski, Instytut Filologii Polskiej, s. 372–394.
- Nicheva 1987: *Nicheva, K.* Balgarska frazeologiya. Sofia, Nauka i izkustvo.
- RBE 2004: Rechnik na balgarskiya ezik. T. 12 (P – Poemka). Sofia, AI “Prof. Marin Drinov”, ET “EMAS”.
- RNG 1977: *Gerov, N.* Rechnik na balgarskiya ezik (fototipno izdanie). T. 4. Sofia, Balgarski pisatel.

- Shulezhkova 2002: *Shulezhkova, S. G.* Krylatye vyrazhenija russkogo jazyka, ih istochniki i razvitie. Moskva, Azbukovnik.
- Smiešková 1982: *Smiešková E.* Okřídlené výrazy a tzv. citátové frazeologizmy v slovenčine. – *Slovenská reč*, № 2, s. 76–83.
- Tsoneva 1999: *Tsoneva, L.* Tsitatsiyata v ruskata i balgarskata publitsistika. – *Proglas*, VIII, № 1–2, s. 36–54.
- Zaharenko 2000: *Zaharenko, I. V.* O celesoobraznosti ispol'zovanija termina precedentnoe vyskazyvanie. – In: Krasnyh, V. V., A. I. Izotov (red.). *Jazyk, soznanie, komunikacija*, № 12, s. 46–53.

✉ Гл. ас. д-р Михаела Кузмова

Секция за българска лексикология и лексикография
Институт за български език „Проф. Л. Андрейчин“ при БАН
бул. „Шипченски проход“ 52, бл. 17, 1113 София, България

✉ *Assist. Prof. Mihaela Kuzmova, PhD*

Department of Bulgarian Lexicology and Lexicography
Institute for Bulgarian Language, Bulgarian Academy of Sciences
52 Shipchenski prohod, Bl. 17, Sofia 1113, Bulgaria

Публикувано: 30 юни 2021

Published: 30 June 2021